

Paulina Twardoch^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0001-8941-0687>

Agata Kozioł^{b)}

 <https://orcid.org/0000-0002-0062-9429>

Współmacierzyństwo, rodzicielstwo neutralne płciowo i wielorodzicielstwo, czyli o nowych wyzwaniach dla polskiego prawa kolizyjnego w sferze filiacji

Abstract: The article presents new types of parentage adopted in foreign legal systems. The analysis is carried out not only at the substantive law level, but also in terms of conflicts of laws that may emerge in Poland with regard to those new institutions. Firstly, the Authors explain why such new instruments should be characterised as covered by the scope of Polish conflict rules on filiation and not of those on adoption. Next, particular legal solutions, adopted in different states, concerning filiation are discussed from the perspective of Polish private international law. Those foreign solutions are: co-maternity (established by operation of law or by the acknowledgment of a child by the co-mother), parentage based on gender neutral dispositions, and multi-parentage (resulting from a pre-conception agreement or from a judicial decision). Besides indicating which conflict rules (statutory or conventional) should be applied in order to identify the law applicable to particular kinds of those foreign institutions, the Authors also try to define the scope of the law applicable in this regard. Finally, the Authors discuss the circumstances in which the Polish public policy exception should intervene against effects of the application of foreign rules concerning types of parentage that are unknown in the Polish legal system.

---

^{a)} Dr hab., prof. UŚ, Uniwersytet Śląski w Katowicach.

^{b)} Dr, Uniwersytet Śląski w Katowicach.

Keywords: parentage — co-maternity — multi-parentage — anticipated joint acknowledgement — pre-conception parentage agreements — characterisation — preliminary question — law applicable to filiation — public policy exception — principle of the child's welfare

1. Uwagi wstępne

W ostatnim dziesięcioleciu obserwujemy wzmożoną aktywność niektórych prawodawców w obszarze reguł dotyczących filiacji, a więc norm prawnych mających na celu wykreowanie między dzieckiem a daną osobą więzi prawnej polegającej na pochodzeniu. Szereg nowo wprowadzonych w tej sferze rozwiązań odchodzi od zasady prawdy biologicznej, rozumianej jako pochodzenie dziecka od jednej kobiety i jednego mężczyzny, gdzie kobieta jest zarówno osobą, która rodzi dziecko, jak i jego matką genetyczną. I tak, wspomniane nowe regulacje, w znacznej mierze powstałe w odpowiedzi na postulaty zgłaszane przez środowiska osób LGBTQI+, zrywają z tradycyjnym modelem rodzicielstwa, dopuszczając w szczególności rodzicielstwo dwóch kobiet czy też rodzicielstwo danej osoby / danych osób w oderwaniu od kwestii jej/ich płci, a nawet rodzicielstwo więcej niż dwóch osób (w stosunku do jednego dziecka).

Mechanizm działania omawianych przepisów jest w istotnym zakresie wzorowany na rozwiązaniach mających dotychczas zastosowanie w odniesieniu do „tradycyjnych” rodzin. Można więc wśród rozpatrywanych nowych regulacji wskazać takie, zgodnie z którymi rodzicielstwo powstaje *ex lege*, w szczególności na podstawie domniemań. Nie brak także unormowań, które dopuszczają powstanie więzi filiacyjnej wskutek złożenia oświadczenia przez osobę, która chce być rodzicem. Wreszcie, spotkać można i takie przepisy, które w określonych sytuacjach zezwalają na dochodzenie ustalenia pochodzenia dziecka w trybie sądowym. W tej właśnie kolejności wspomniane regulacje zostaną poniżej omówione.

Co warto podkreślić, te spośród nowych konstrukcji prawnych, które opierają się na woli bycia rodzicem, służą nawiązaniu między dzieckiem a daną osobą w zasadzie takiej więzi prawnej, jaka występuje między rodzicem biologicznym a jego dzieckiem w „tradycyjnym” modelu rodzicielstwa, przy czym cel ten jest realizowany z pominięciem drogi przysposobienia.

W związku z intensyfikacją, w ostatnich dekadach, procesów społecznych (takich jak migracja ludności, zarówno tymczasowa, jak i o charakterze stałym) wzrasta liczba rodzin mających powiązanie z więcej

niż jednym systemem prawnym, w tym także tych odbiegających od klasycznej konfiguracji osobowej. Polscy prawnicy muszą zatem liczyć się z koniecznością stosowania obcych przepisów omawianych tu nowych rodzajów. Chodzi o sytuacje, w których miarodajna norma kolizyjna, obejmująca swym zakresem pochodzenie dziecka, wskazuje jako właściwe prawo, które przewiduje rozwiązania rozpatrywanego tutaj typu. Poniższa analiza ma więc na celu nie tylko przybliżenie występujących w prawie różnych państw instrumentów materialnoprawnych służących ustaleniu pochodzenia dziecka, lecz przede wszystkim przypisanie tych instrumentów do zakresów poszczególnych norm kolizyjnych, tak aby było możliwe odszukanie właściwego prawa.

Wypada dodać, że aktualny stopień natężenia wymiany osobowej pomiędzy Polską a danym państwem nie jest uwarunkowany wyłącznie odległością geograficzną. Niejednokrotnie determinantą w rozważanym kontekście są tradycyjne powiązania między Polską a danym państwem, istniejące mimo znacznego oddalenia fizycznego. Dotyczy to w szczególności stosunków z USA czy Kanadą, ale także z Republiką Kuby. Analiza orzecznictwa potwierdziła, że polskie sądy mierzą się ze sprawami z zakresu szeroko pojętego prawa rodzinnego powiązanymi z nawet tak odległymi państwami¹. Zatem, choć niektóre spośród przepisów omawianych tu nowych rodzajów pochodzą z odległych geograficznie obszarów prawnych, możliwość wystąpienia konieczności stosowania tych regulacji przez polskich prawników ma realny wymiar.

Nowe zjawiska społeczne i prawne, do których z pewnością zaliczyć należy nowe sposoby ujęcia rodzicielstwa, wymagają opisanie za pomocą słownictwa oddającego ich istotę. W polskim języku prawnym i prawniczym brak jest terminologii, która pozwalałaby w sposób niebudzący wątpliwości nazwać różne postaci, jakie współcześnie może przyjmować rodzicielstwo; terminologia taka w zasadzie nie wykształciła się też w języku potocznym, powszechnie używanym przez ogół społeczeństwa. Nazwy, z których przełożeniem na język polski należało się zmierzyć, opracowując tekst artykułu, to m.in.: *comaternité* (franc.), *comaternidad* (hiszp.), *co-mère* (franc.), *coparente* (franc.), *épouse* (franc.), *co-parenting* (ang.), *surrogate* (ang.), *multiparenté* (franc.), *multiparentalidad* (hiszp.).

---

¹ Zob. P. Twardoch, A. Koziół, *10 Years of Application of the Polish Act on Private International Law of 2011*, „European Review of Private Law” 2022, vol. 30, issue 4, s. 597; zob. też wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Łodzi z dnia 5 lutego 2020 r., sygn. akt III SA/Łd 617/19.

Wobec wspomnianych lingwistycznych trudności zasięgnęliśmy opinii językoznawczyni, dr Ewy Biłas-Pleszak, prof. UŚ², która zwróciła uwagę na fundamentalną zasadę językowej kreacji, uwidaczniającą się także w tym, że przedstawiciele danego zawodu w odpowiedzi na pojawiające się potrzeby tworzą terminologię pozwalającą opisać zjawiska zachodzące w danej dziedzinie. Jest to naturalny i bardzo ważny proces, który ma niebagatelny wpływ na rozwój poszczególnych języków narodowych.

Dobierając terminologię na potrzeby niniejszego tekstu, dążyliśmy do wiernego oddania sensu przytaczanych przepisów i cel ten w niektórych przypadkach przedkładałyśmy nad dosłowne tłumaczenie obcego słownictwa na język polski. Zastosowałyśmy przy tym różne zabiegi, w szczególności polegające na tworzeniu nowych nazw, przy wykorzystaniu — jako źródła inspiracji — wyrazów czy połączeń wyrazowych jeszcze niezadomowionych w naszym języku, ale już proponowanych w dyskursie naukowym czy też publicystyce. I tak, utworzyłyśmy np. neutralną płciowo nazwę „osoba surogacka”, jako odpowiednik angielskiego *surrogate*. W tym przypadku jako wzór posłużyły pojawiające się w przestrzeni publicznej określenia odnoszące się do uchodźców czy studentów — odpowiednio: „osoba uchodźcza”³ oraz „osoba studencka”⁴.

2. Kwalifikacja do statutu filiacyjnego, krytyka kwalifikacji do statutu adopcyjnego

Patrząc z perspektywy polskiego prawnika na zagadnienia związane z właściwością prawa w kwestii pochodzenia ustalanej przy odejściu

---

² Dr Ewa Biłas-Pleszak, prof. UŚ jest zatrudniona na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Śląskiego. Pełni też funkcję dyrektorki kierunków studiów: komunikacja promocyjna i kryzysowa, komunikacja cyfrowa, logopedia, międzynarodowe studia polskie. W tym miejscu pragniemy złożyć Pani Profesor podziękowania za nieocenioną pomoc.

³ Określeniem tym posłużono się m.in. w tytule konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Przeciwdziałania Wykluczeniom: „Osoby Uchodźcze jako Inne” (<https://www.fundacjaipw.org/uchodzcy> [Dostęp: 9.09.2023 r.]), oraz w prasie: *Final „Gazety Uchodźców”*. „*Spojrzelismy innymi oczami*” (<https://wyborcza.pl/7,82983,29886775,final-gazety-uchodzcow-spojrzelismy-innymi-oczami-wideo.html> — [Dostęp: 9.09.2023 r.]).

⁴ E. Biłas-Pleszak, M. Maciołek, K. Sujkowska-Sobisz, J. Śmiech, J. Tambor, K. Waśnińska, *Inkluzywny narzędziownik stanowisk, funkcji i zawodów w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (słownik fleksyjno-słotwórczy)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2023, s. 5. Tam też inne przykłady osobatywów.

od zasady prawdy biologicznej rozumianej w sposób określony powyżej, można dostrzec, że pojawienie się trudności wchodzi w grę już na etapie identyfikacji miarodajnej w tym względzie normy kolizyjnej.

Źródło tych trudności upatrywać należy m.in. w występowaniu w polskim systemie prawnym dychotomii regulacji służących wskazaniu prawa właściwego do oceny więzi rodzinnoprawnej z dzieckiem — z jednej strony istnieją regulacje kolizyjnoprawne obejmujące swym zakresem ustalenie pochodzenia dziecka (takie jak chociażby art. 55 ustawy z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe [dalej: u. o p.p.m.]; art. 10 konwencji polsko-francuskiej z 1967 r.⁵; art. 28 ust. 1 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r.⁶), z drugiej zaś — regulacje określające właściwość prawa w odniesieniu do przysposobienia (art. 57 i art. 58 u. o p.p.m.; art. 12 i 14 konwencji polsko-francuskiej z 1967 r.; art. 29 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r.).

Zdajemy sobie zatem sprawę z faktu, że w odniesieniu do normy, której zastosowanie prowadzi do ustalenia pochodzenia dziecka od danej osoby w sposób stanowiący odejście od zdefiniowanej powyżej zasady prawdy biologicznej, a która nie kreuje filiacji *ex lege* ani nie opiera się na mechanizmie uznania, może być w Polsce wysuwany pogląd, iż miarodajny jest w tym względzie statut adopcyjny. Pogląd taki mógłby *prima facie* wydawać się uzasadniony. Jest on jednak trudny do obrony z następujących powodów. Po pierwsze, tego rodzaju rozumowanie nie uwzględnia stopnia natężenia więzi prawnej powstającej między dzieckiem i jego rodzicem na mocy takich norm. Przepisy służące kreowaniu rodzicielstwa nieadopcyjnego, w tym przepisy nowego, analizowanego w studium, typu, nie różnicują przypadków więzi filiacyjnej — pod względem jej treści — w zależności od tego, jakie przesłanki zdecydowały o jej powstaniu, podczas gdy intensywność więzi prawnej w ramach przysposobienia nie jest z reguły w danym prawodawstwie tak znaczna jak w ramach rodzicielstwa nieadopcyjnego. Po drugie, kolizyjnoprawna kwalifikacja określonych wyżej nowych konstrukcji prawnych jako przysposobienia pomijałaby ich *rationem legis*, przekładającą się na nieadopcyjną naturę, jaką mają one w systemach prawnych, do których należą. Trzeba však zauważyć, że systemom prawnym, w których występują rozpatrywane tu rozwiązania, znany jest również model relacji z dzieckiem oparty na przysposobieniu, a mimo to poszczególni prawodawcy, tworząc owe rozwiązania,

⁵ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Francuską o prawie właściwym, jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w zakresie prawa osobowego i rodzinnego, sporządzona w Warszawie dnia 3 kwietnia 1967 r., Dz.U. 1969, nr 4, poz. 22.

⁶ Umowa między Polską Rzeczpospolitą Ludową a Republiką Kuby o pomocy prawnej w sprawach cywilnych, rodzinnych i karnych, podpisana w Hawanie dnia 18 listopada 1982 r., Dz.U. 1984, nr 47, poz. 247.

nie sięgnęli po instytucję adopcji. Jest to wyrazem dążenia do tego, aby ukształtowany na nowych zasadach stosunek filiacyjny cechował się tą samą doniosłością, zarówno prawną, jak i społeczną, co macierzyństwo i ojcostwo w tradycyjnym ujęciu.

Z przytoczonych wyżej względów za zasadny uznać należy postulat, by normy, których zastosowanie prowadzi do ustalenia pochodzenia dziecka od danej osoby w sposób stanowiący odejście od zasady prawdy biologicznej, o której mowa powyżej, kwalifikować do zakresu reguł kolizyjnych wyznaczających prawo właściwe dla ustalenia pochodzenia dziecka.

3. Współmacierzyństwo / współrodzicielstwo małżonki lub partnerki matki dziecka powstające *ex lege*

Pierwszym na świecie systemem prawnym, w którym przyjęto domniemanie współrodzicielstwa obejmujące swym zakresem małżonkę lub partnerkę kobiety, która dziecko urodziła, było prawo quebeckie. Miało to miejsce w 2002 r.⁷ Rozwiązanie to, skodyfikowane w art. 538.3 Kodeksu cywilnego Quebecu⁸ [dalej: KC Queb.], jeszcze bardziej unowocześniono w 2022 r., o czym będzie mowa w kolejnym punkcie.

W Europie domniemanie (współ)macierzyństwa czy też (współ)rodzicielstwa małżonki lub partnerki matki dziecka znane jest w szczególności prawu niderlandzkiemu, belgijskiemu oraz szwajcarskiemu. Podobna konstrukcja prawna występuje też w prawie Zjednoczonego Królestwa.

I tak, w Niderlandach, począwszy od 1 kwietnia 2014 r., obowiązuje przepis ustanawiający domniemanie, zgodnie z którym przy spełnieniu określonych przesłanek, w szczególności jeśli dziecko zostało poczęte w wyniku sztucznego zapłodnienia przy wykorzystaniu spermy anonimowego

⁷ Zob. G. Kessler, *Regards comparatistes sur la PMA « pour toutes »*, AJ Famille 2020, s. 117 i n., pkt 1.1. Na temat dawnej wersji tego przepisu — zob. też A. Roy, *V° Canada. Fasc. 22 : CANADA (QUÉBEC) — Droit civil. — Mariage. — Régimes matrimoniaux. — Divorce. — Union civile. — Filiation*, JurisClasseur Droit comparé, 1er Octobre 2011 (la dernière mise à jour : 1er Octobre 2011), pkt 258; A.-M. Savard, C. La Rosa, *Concepts, intérêts et valeurs dans l'interprétation du droit de la famille au Québec*, in: *Concepts, intérêts et valeurs dans l'interprétation du droit positif*, dir. Association Henri Capitant, Bruylant, Bruxelles, 2019, s. 436.

⁸ Tekst kodeksu, także w poprzednich wersjach, dostępny na stronach: <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/en/document/cs/CCQ-1991/20220608> (j. ang. [Dostęp: 9.09.2023 r.]); <https://www.legisquebec.gouv.qc.ca/fr/document/lc/CCQ-1991/20220608> (j. franc. [Dostęp: 9.09.2023 r.]).

dawcy, o którym mowa w odpowiednim przepisie ustawy o danych dawcy w ramach sztucznego zapłodnienia, **(drugą) matką dziecka** jest kobieta, która w chwili urodzenia się dziecka pozostaje **w związku małżeńskim lub zarejestrowanym związku partnerskim** z kobietą, która dziecko urodziła [art. 1:198 ust. 1 b) niderlandzkiego Kodeksu cywilnego (dalej: KC niderl.)]⁹.

Do belgijskiego systemu prawnego domniemanie omawianego typu wprowadzono ustawą z dnia 5 maja 2014 r. o ustaleniu pochodzenia dziecka od współmatki (franc. *la coparente*)¹⁰. Ustawa weszła w życie 1 stycznia 2015 r. Przepisy dodane na jej mocy do belgijskiego Kodeksu cywilnego [dalej: KC belg.] (art. 325/1—325/10 KC belg.) regulują w sposób szczególny, choć wzorowany w znacznej mierze na przepisach o ojcostwie, ustalenie pochodzenia dziecka, które przyszło na świat w ramach związku dwóch kobiet¹¹. I tak, w świetle normy z art. 325/2 KC belg. jeśli dziecko urodziło się w czasie trwania **małżeństwa dwóch kobiet** albo w ciągu 300 dni następujących po rozwiązaniu lub unieważnieniu takiego małżeństwa, to **małżonka** (franc. *l'épouse*) **matki dziecka** jest jego **współmatką**¹².

W Szwajcarii domniemanie rodzicielstwa małżonki matki dziecka (franc. *la présomption de la parentalité de l'épouse*) przyjęto mocą ustawy federalnej z dnia 18 grudnia 2020 r. dopuszczającej małżeństwa osób tej samej płci (zatytułowanej *Mariage pour tous*, czyli „Małżeństwo dla wszystkich”)¹³, która weszła w życie 1 lipca 2022 r. I tak, zgodnie z normą z art. 255a ust. 1 szwajcarskiego Kodeksu cywilnego, wprowadzoną wymienioną wyżej ustawą, jeśli w chwili urodzenia się dziecka matka jest **w związku małżeńskim z kobietą** i jeśli dziecko poczęte zostało w wyniku dawstwa spermy zgodnie z przepisami ustawy federalnej z dnia 18 grudnia 1998 r. o medycznie wspomaganey prokreacji, to małżonka matki jest **drugim rodzicem dziecka** (franc. *l'autre parent de l'enfant*)¹⁴.

⁹ Na temat tego przepisu — zob. G. Kessler, *Regards comparatistes...*, pkt 1.1. Tekst kodeksu dostępny na stronie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2023-01-01> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

¹⁰ Loi portant établissement de la filiation de la coparente — tekst ustawy dostępny na stronie: https://www.ejustice.just.fgov.be/mopdf/2014/07/07_1.pdf#Page9 [Dostęp: 9.09.2023 r.].

¹¹ Zob. J. Sosson, S. Cap, L. Cohen, *V° Belgique*. Fasc. 20: *Mariage, divorce, filiation et autorité parentale, obligations alimentaires*, JurisClasseur Droit comparé, 12 Juin 2020, pkt 154.

¹² Zob. E. Van den Broeck, *La nouvelle loi sur la filiation de la coparente*, JDJ - n° 345 - mai 2015, s. 22—23; J. Sosson, S. Cap, L. Cohen, *V° Belgique...*, pkt 155.

¹³ Tekst ustawy dostępny na stronie: <https://www.fedlex.admin.ch/eli/oc/2021/747/fr> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

¹⁴ Tekst kodeksu dostępny na stronie: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/24/233_245_233/fr [Dostęp: 9.09.2023 r.].

Jeśli chodzi o Zjednoczone Królestwo, doniosły w omawianym kontekście jest przepis art. 42 ust. 1 ustawy z 2008 r. o zapłodnieniu człowieka i embriologii (Human Fertilisation and Embryology Act 2008)¹⁵. W jego świetle, jeśli matka dziecka w chwili umieszczenia w jej organizmie zarodka albo spermy i komórek jajowych, albo w chwili przeprowadzenia u niej sztucznej inseminacji, pozostawała **w związku partnerskim** (ang. *civil partnership*) **albo małżeńskim z inną kobietą**, to tę ostatnią uważa się za **(drugiego) rodzica dziecka**, chyba że wykazano, że nie wyraziła ona zgody na — odpowiednio — umieszczenie w organizmie pierwszej z wymienionych kobiet zarodka albo spermy i komórek jajowych, albo na przeprowadzenie u niej sztucznej inseminacji.

Konstrukcje prawne przedstawionego rodzaju należy przyporządkować do zakresu zastosowania normy kolizyjnej z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m.¹⁶ Norma ta operuje kategoriami neutralnymi płciowo:

- „ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka”, a nie — jak np. reguła z art. 62 belgijskiego Kodeksu prawa prywatnego międzynarodowego w brzmieniu sprzed nowelizacji wprowadzonej ustawą z dnia 18 grudnia 2014 r.¹⁷ — „ustalenie i zaprzeczenie ojcostwa lub macierzyństwa”, oraz
- „prawo ojcyste dziecka z chwili jego urodzenia”, a nie np. „prawo personalne matki z chwili urodzenia dziecka” [z tym ostatnim rozwiązaniem mamy do czynienia w szczególności w przypadku reguły z art. 311-14 francuskiego Kodeksu cywilnego (dalej: KC franc.), która skądinąd, o tyle, o ile chodzi o jej zakres, posługuje się neutralnym płciowo terminem „filiacja”].

Dzięki tej neutralności językowej wykładnia normy z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. w kontekście współmacierzyństwa jest ułatwiona. Tytułem porównania warto wspomnieć o opisywanych w literaturze francuskiej problemach z interpretacją określenia „matka” w sytuacji, gdy łącznik normy wyznaczającej statut filiacyjny operuje tym właśnie terminem, a w grę wchodzi współrodzicielstwo dwóch kobiet¹⁸. Wprawdzie przy poszukiwaniu

---

¹⁵ Tekst ustawy dostępny na stronie: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/22/contents> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

¹⁶ Zgodnie z normą z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. ustalenie i zaprzeczenie pochodzenia dziecka podlegają prawu ojczystemu dziecka z chwili jego urodzenia.

¹⁷ Zob. P. Wautelet, *Bébés papiers, gestation pour autrui et co-maternité : la filiation internationale dans tous ses états*, in: *Le droit des relations familiales internationales à la croisée des chemins*, éd. L. Barnich, A. Nuyts, S. Pfeiff, P. Wautelet, Bruylant, Bruxelles, 2016, s. 196—197.

¹⁸ Zob. uwagi M. Cresp na tle normy kolizyjnej z art. 311-14 KC franc. — M. Cresp, *La comaternité en droit français*, « Petites Affiches » - 16 avril 2018 - n° 76, s. 19.

prawa właściwego za pomocą łącznika obywatelstwa dziecka mogą pojawić się trudności wynikające z faktu, że danemu dziecku przysługuje więcej niż jedno obywatelstwo lub że dane dziecko jest bezpaństwowcem, niemniej wskazówki co do tego, jak należy wówczas postępować płyną z: — w pierwszym przypadku — regulacji z art. 2 u. o p.p.m. (posługującej się kryterium najściślejszego związku przy zastrzeżeniu prymatu obywatelstwa polskiego), lub — w przypadku drugim — regulacji z art. 3 u. o p.p.m. (nakazującej stosować kolejno: prawo miejsca zamieszkania albo prawo miejsca zwykłego pobytu osoby, o którą chodzi).

W kwestii ewentualnych wątpliwości, czy zakres zastosowania normy z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. jest wystarczająco szeroki, by objąć te nieznane prawu polskiemu konstrukcje prawne, jakimi są domniemania współmacierzyństwa małżonki lub partnerki matki dziecka (i podobne rozwiązania, na podstawie których powstaje *ex lege* współmacierzyństwo małżonki lub partnerki matki dziecka), warto zwrócić uwagę na podejście przyjęte w doktrynie niemieckiej, przychylne szerokiemu rozumieniu regulacji z art. 19 EGBGB. Otóż pozwala ono na przyporządkowanie do zakresu zastosowania tego ostatnio wspomnianego przepisu także współrodzicielstwa drugiej kobiety, mimo że merytoryczne prawo niemieckie nie zna takiej instytucji (regulacja z § 19 EGBGB posługuje się pojęciem „pochodzenie dziecka” i wskazuje jako zasadniczo właściwe prawo miejsca zwykłego pobytu dziecka)¹⁹.

Prawo miarodajne dla powstania *ex lege* współmacierzyństwa małżonki lub partnerki matki dziecka wskazane przez normę z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. rozstrzyga w szczególności o następujących kwestiach:

- przesłankach, przy spełnieniu których współmacierzyństwo małżonki lub partnerki matki dziecka powstaje *ex lege*;
- rozwiązaniu, jakie należy zastosować w razie zbiegu dwóch domniezań;
- zasadniczym skutku ustalenia współmacierzyństwa w rozpatrywany sposób, tj. o powstaniu więzi filiacyjnej pomiędzy daną kobietą a dzieckiem;
- dopuszczalności zaprzeczenia ustalonego w omawiany sposób współmacierzyństwa, a w razie gdy zaprzeczenie takie jest dopuszczalne (tak chociażby w świetle prawa belgijskiego — art. 325/3 KC belg.) — o kręgu osób uprawnionych do wytoczenia powództwa, o legitymacji

---

¹⁹ W. Sieberichs, *Gleichgeschlechtliche Elternschaft im deutschen IPR und Personenstandsrecht am Beispiel der belgischen Mitmutterchaft*, StAZ 2015, H. 1, s. 2; D. Coester-Waltjen, *Die Mitmutterchaft nach südafrikanischem Recht im deutschen Geburtsregister*, IPRax 2016, (132), s. 133—134.

biernej, materialnoprawnych przesłankach zaprzeczenia oraz ograniczeniach czasowych zaprzeczenia.

Z kolei kwestia istnienia (i ważności) związku małżeńskiego lub zarejestrowanego związku partnerskiego stanowi w rozważanym tu kontekście kwestię wstępną, dla której prawa właściwego poszukiwać należy zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi dla kwestii wstępnych²⁰.

4. (Współ)rodzicielstwo powstające *ex lege* na podstawie konstrukcji prawnych neutralnych płciowo

W 2016 r. w Ontario, w ramach All Families Are Equal Act, wprowadzono pojęcie „**rodzic przez urodzenie**” (ang. *birth parent*, franc. *parent de naissance*). Zgodnie z definicją zamieszczoną w art. 1(1) określonego wyżej aktu normatywnego rodzicem takim jest osoba, która dziecko urodziła. W świetle zaś z regulacji z art. 6 rodzic przez urodzenie, co do zasady, jest rodzicem dziecka i za takiego powinien być prawnie uznawany. Jak wynika z wypowiedzi G. Kesslera, utrzymano tym samym zasadę *mater semper certa est*, z pominięciem jednak odniesienia do płci. Umożliwiło to objęcie zakresem zastosowania tego ostatnio wspomnianego przepisu przypadków, w których dziecko zostało urodzone przez **transpłciowego mężczyznę**²¹.

Z kolei regulacja z art. 7 All Families Are Equal Act normuje kwestię rodzicielstwa **osoby, której nasienie posłużyło do poczęcia dziecka poprzez obcowanie cielesne** (ang. *the person whose sperm resulted in the conception of a child conceived through sexual intercourse*). Mianowicie, zgodnie z przepisem art. 7(1), określona wyżej osoba **jest rodzicem dziecka** i za takiego powinna być prawnie uznawana. Należy zauważyć, że neutralny płciowo sposób nazwania osoby, o której rodzicielstwo tutaj chodzi, pozwala na stosowanie rozpatrywanego unormowania również w odniesieniu do **kobiet transpłciowych**²². W art. 7(2) zaś ustanowiono

---

²⁰ Na temat poszukiwania rozstrzygnięcia dla kwestii wstępnych — zob. M. Pazdan, w: *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2014, s. 344 i n.

²¹ Zob. G. Kessler, *Entre innovation et avant-garde, le droit de la famille ontarien préfigure-t-il la législation française de demain ?*, *AJ Famille* 2021, s. 423 i n., pkt 2.1.

²² Zob. G. Kessler, *Entre innovation...* pkt 2.1.

szereg domniemań rodzicielstwa²³. Zgodnie z ich treścią osoba należąca do jednej z wymienionych w owych domniemaniach kategorii, w szczególności osoba, która w chwili urodzenia się dziecka jest małżonkiem lub partnerem rodzica przez urodzenie, winna być uważana za rodzica, o którym mowa w art. 7(1), czyli którego rodzicielstwo wynika z faktu, iż jego nasienie posłużyło do poczęcia dziecka poprzez obcowanie cielesne.

Natomiast unormowanie z art. 8(1) reguluje kwestię współrodzicielstwa w przypadku **wspomaganej prokreacji**. Przez to ostatnie pojęcie — zgodnie z definicją z art. 1(1) — należy rozumieć metodę poczęcia dziecka inną niż obcowanie cielesne. I tak, jeśli w chwili poczęcia dziecka w drodze wspomaganej prokreacji **rodzic przez urodzenie miał małżonka/partnera**, to — co do zasady — **małżonek/partner jest rodzicem dziecka** i za takiego powinien być prawnie uznawany.

Wreszcie, regulacja z art. 8(2) dotyczy współrodzicielstwa w przypadku **zapłodnienia nasieniem dawcy**, przy czym chodzi tu wyłącznie o sytuacje, gdy dziecko zostało poczęte w wyniku obcowania cielesnego, a osoba, której nasienie posłużyło do zapłodnienia, i rodzic przez urodzenie uzgodnili, przed poczęciem dziecka, w drodze pisemnego porozumienia, że ta pierwsza nie zamierza być rodzicem dziecka [zob. definicję zapłodnienia naniesieniem dawcy — art. 1(1)]. I tak, w świetle normy z art. 8(2), jeśli dziecko zostało poczęte w określonych wyżej okolicznościach, a **rodzic przez urodzenie miał w chwili poczęcia dziecka małżonka/partnera**, to — co do zasady — ten ostatni **jest rodzicem dziecka** i za takiego powinien być prawnie uznawany.

W rozważanym kontekście warto zwrócić uwagę również na rozwiązania quebeckie. Jak już sygnalizowano, przepis art. 538.3 KC Queb., ustanawiający domniemanie współrodzicielstwa obejmujące swym zakresem małżonkę lub partnerkę kobiety, która dziecko urodziła, w 2022 r. został znowelizowany. Zmiana brzmienia unormowania ukierunkowana była na szersze uwzględnienie różnych konfiguracji płci lub tożsamości płciowej rodziców, w tym niebinarności²⁴. I tak, zgodnie z normą z art. 538.3 ust. 1 w obecnym brzmieniu, domniemywa się, że w przypadku dziecka, 1) które urodziło się w następstwie projektu rodzicielskiego małżonków / partnerów ze związku cywilnego / konkubentów zakładającego **wykorzystanie materiału rozrodczego osoby trzeciej** (a więc wspomaganą

²³ Zob. R. Leckey, *One Parent, Three Parents: Judges and Ontario's All Families Are Equal Act, 2016*, „International Journal of Law, Policy and The Family” 2019, vol. 33, s. 302.

²⁴ Zob. Bill 2 (2022, chapter 22). An Act respecting family law reform with regard to filiation and amending the Civil Code in relation to personality rights and civil status — Explanatory Notes, p. 3 (tekst w j. ang. dostępny na stronie: <https://www.canlii.org/en/qc/laws/astat/sq-2022-c-22/latest/sq-2022-c-22.html> [Dostęp: 9.09.2023 r.]).

prokreację) i 2) którego urodzenie miało miejsce w czasie trwania związku albo w okresie 300 dni po rozwiązaniu lub unieważnieniu małżeństwa albo związku cywilnego, lub zakończeniu związku faktycznego, **drugim rodzicem jest małżonek / partner ze związku cywilnego / konkubent matki lub rodzica, który urodził dziecko**. Należy przy tym wyjaśnić, że w oryginalnych wersjach językowych, francuskiej i angielskiej, na określenie małżonka / partnera ze związku cywilnego / konkubenta, rozumianego w oderwaniu od płci, użyto zbiorczej (w założeniu neutralnej płciowo) nazwy — odpowiednio — *le conjoint* oraz *the spouse*.

Podobnie, neutralne płciowo (w przeważającym zakresie) domniemanie ustanowiono w kwestii **filiacji „wynikającej z więzów krwi”** (franc. *filiation par le sang*; ang. *filiation by blood*). Ten ostatni typ filiacji odróżnia się w quebeckim systemie prawnym od filiacji wynikającej ze wspomaganej (niekoniecznie medycznie) prokreacji (*vide supra*) oraz od filiacji mającej swe źródło w adopcji²⁵. I tak, zgodnie z regulacją z art. 525 ust. 1 KC Queb. w wersji wprowadzonej w 2022 r., domniemywa się, że w przypadku dziecka urodzonego w czasie trwania małżeństwa, związku cywilnego lub związku faktycznego, lub w okresie 300 dni po rozwiązaniu lub unieważnieniu związku małżeńskiego lub cywilnego, albo zakończeniu związku faktycznego, **drugim rodzicem jest małżonek / partner ze związku cywilnego / konkubent matki lub rodzica, który urodził dziecko**. Należy dodać, że — podobnie jak we wcześniej przywołanym unormowaniu — dla nazwania małżonka / partnera ze związku cywilnego / konkubenta posłużono się zbiorczym terminem *le conjoint / the spouse*, mającym abstrahować od płci osoby, o którą chodzi. Warto także zauważyć, że przed nowelizacją wspomniany przepis — co wyraźnie wynikało z jego brzmienia — odnosił się wyłącznie do par osób przeciwnej płci (franc. *de sexe différent*; ang. *of opposite sex*) i ograniczał się do ustanowienia domniemania ojcostwa.

Poszukując normy kolizyjnej miarodajnej dla (współ)rodzicielstwa, które powstaje *ex lege* na podstawie konstrukcji prawnych neutralnych płciowo, istotną wagę ponownie należy przywiązać do neutralnego płciowo charakteru kategorii, jakimi posługuje się norma z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. (*vide supra*). W rezultacie, uzasadniony jest wniosek, iż reguła ta obejmuje swym zakresem zastosowania (współ)rodzicielstwo wynikające z działania mechanizmów rozpatrywanego tutaj rodzaju, a w szczególności następujące zagadnienia:

— przesłanki, przy spełnieniu których mechanizm taki znajduje zastosowanie;

²⁵ Zob. A. Roy, *V^o Canada...*, pkt 227 i 251.

- przesłanki wyłączające zastosowanie takiego mechanizmu (przykładowo, ustanowione w art. 538.3 ust. 1 KC Queb. domniemanie współrodzicielstwa małżonka / partnera ze związku cywilnego / konkubenta matki lub rodzica, który urodził dziecko, jest wyłączone, jeśli dziecko urodziło się w następstwie wspomaganej prokreacji, która miała miejsce po śmierci małżonka / partnera ze związku cywilnego / konkubenta matki lub rodzica, który dziecko urodził — art. 538.3 ust. 4 KC Queb.);
- w przypadku mechanizmu polegającego na domniemaniu — kwestię jego wzruszalności (przykładowo, domniemania ustanowione w art. 7(2) All Families Are Equal Act są wzruszalne²⁶).

5. Współmacierzyństwo wynikające z uznania dziecka

5.1. Uznanie dziecka przez partnerkę matki / współmatkę

W prawie belgijskim, z myślą o kobietach, które tworzą parę, lecz które nie zawarły z sobą związku małżeńskiego, dopuszczono uznanie dziecka przez partnerkę jego matki. I tak, wedle przepisu art. 325/4 KC belg., jeśli współmacierzyństwo nie powstało w drodze domniemania ustanowionego w art. 325/2 KC belg., odwołującego się do więzi małżeństwa, „**współmatka może uznać dziecko**” (franc. *la coparente peut reconnaître l'enfant*). W świetle zaś regulacji z art. 329 KC belg. uznanie takie wywołuje skutki tylko wtedy, gdy nie zostało już wcześniej w odniesieniu do danego dziecka ustalone współmacierzyństwo lub ojcostwo. Do uznania przez współmatkę zastosowanie znajdują co do zasady ogólne reguły dotyczące uznania statuowane w art. 329bis KC belg., w szczególności wymaganie uzyskania uprzedniej zgody matki dziecka. **Uznać można dziecko narodzone lub poczęte**. Współmacierzyństwo ustalone w drodze uznania może zostać zaprzeczone w wyniku wytoczenia powództwa przewidzianego w art. 325/7 KC belg.²⁷

Podobna konstrukcja prawna występuje w prawie niderlandzkim (art. 1:198 ust. 1 c) KC niderl.)²⁸.

²⁶ Zob. R. Leckey, *One Parent...*, s. 302.

²⁷ Na temat uznania dziecka przez współmatkę w prawie belgijskim — zob. E. Van den Broeck, *La nouvelle loi...*, s. 22—25; J. Sosson, S. Cap, L. Cohen, *V° Belgique...*, pkt 156.

²⁸ Zob. G. Kessler, *Regards comparatistes...*, pkt 1.1.

Jeśli uznanie dziecka przez partnerkę matki / współmatkę dotyczy dziecka, które już przyszło na świat, miarodajna jest norma kolizyjna z art. 55 ust. 3 u. o p.p.m. Zgodnie z nią uznanie dziecka podlega prawu ojczystemu dziecka z chwili jego uznania. Jeśli zaś uznanie przedstawionego wyżej rodzaju odnosi się do *nasciturusa*, właściwość prawa ustalać należy na podstawie normy z art. 55 ust. 4 u. o p.p.m., która stanowi, że uznanie dziecka poczętego, lecz nienarodzonego podlega prawu ojczystemu matki z chwili uznania. Trzeba przy tym zauważyć, że wobec faktu, iż użyta w obu normach formuła „uznanie dziecka” abstrahuje od płci uznającego, nie ma wątpliwości, że normy te obejmują swym zakresem nie tylko uznanie ojcostwa, lecz także uznanie macierzyństwa, w tym również takie, które prowadzi do powstania współmacierzyństwa.

Na tle łącznika występującego w regule z art. 55 ust. 4 wyłania się pytanie o to, którą z kobiet należy uważać za matkę na potrzeby stosowania owej reguły w kontekście współmacierzyństwa. Naszym zdaniem, i w tym przypadku — tak jak w przypadku stosowania rozpatrywanej normy do uznania *nasciturusa* przez mężczyznę — pod pojęciem „matka” należy rozumieć kobietę, która nosi dziecko w swoim łonie. Inaczej bowiem niż np. na tle belgijskiego Kodeksu prawa prywatnego międzynarodowego²⁹, nie mamy w polskiej ustawie kolizyjnej do czynienia z założeniem, iż prawem właściwym dla ustalenia więzi filiacyjnej z dzieckiem winno być prawo ojczyste osoby, o której rodzicielstwo chodzi. Polski ustawodawca nie przyjął takiego założenia także w ramach rozwiązania, które — wobec nieprzydatności łącznika obywatelstwa dziecka w sytuacji, gdy w chwili uznania dziecko jest jeszcze nienarodzone — ustanowił w art. 55 ust. 4. Wszak przy stosowaniu normy z art. 55 ust. 4 w odniesieniu do uznania *nasciturusa* przez mężczyznę, matka, o której mowa w tej normie, nie jest osobą, o rodzicielstwo której chodzi. Tę ostatnio wskazaną prawidłowość — w braku istotnych racji, które uzasadniałyby odmienne podejście w sytuacji, w której w grę wchodzi współmacierzyństwo — należy odnieść także do uznania *nasciturusa* przez partnerkę matki / współmatkę.

---

²⁹ Zob. art. 62 belgijskiego Kodeksu prawa prywatnego międzynarodowego. Tekst kodeksu dostępny na stronie: https://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=2004071631%2FF&caller=list&row_id=1&numero=1&rech=1&cn=2004071631&table_name=LOI&nm=2004009511&la=F&chercher=t&dt=CODE+DE+DROIT+INTERNATIONAL+PRIVE&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&sql=dt+contains+++%27CODE%27%2526+%27DE%27%2526+%27DROIT%27%2526+%27INTERNATIONAL%27%2526+%27PRIVE%27and+aktif+%3D+%27Y-%27&tri=dd+AS+RANK+&trier=promulgation&imgcn.x=47&imgcn.y=6 [Dostęp: 9.09.2023 r.].

Prawo miarodajne dla uznania dziecka przez partnerkę matki / współmatkę wyznaczone przez normę z art. 55 ust. 3 lub 4 obejmuje swym zakresem zastosowania w szczególności następujące kwestie:

- dopuszczalność takiego uznania;
- wymagania co do kwalifikacji personalnych uznającej;
- doniosłość wad oświadczenia woli;
- wymaganie uzyskania uprzedniej zgody matki/dziecka (zob. np. art. 329bis KC belg.);
- przesłanki wyłączające dopuszczalność uznania dziecka (np. w świetle prawa belgijskiego współmatka nie może uznać dziecka, jeśli uznanie doprowadziłoby do powstania między nią a matką dziecka przeszkody do zawarcia małżeństwa, od której sąd rodzinny nie może dyspensować — art. 325/5 KC belg.);
- treść aktu uznania;
- zasadniczy skutek uznania w postaci ustalenia więzi filiacyjnej pomiędzy dzieckiem a partnerką matki / współmatką.

5.2. Antycypacyjne uznanie łączne na podstawie normy z art. 342-11 ust. 1 francuskiego Kodeksu cywilnego

4 sierpnia 2021 r., w drodze ustawy z dnia 2 sierpnia 2021 r. dotyczącej bioetyki, do francuskiego systemu prawnego wprowadzono nowy sposób ustalenia pochodzenia dziecka — **antycypacyjne uznanie łączne** (franc. *la reconnaissance conjointe anticipée*). Sposób ten odnosi się wyłącznie do **dziecka, które ma się urodzić w ramach związku** (niekoniecznie małżeńskiego) **dwóch kobiet** w wyniku **medycznie wspomaganey prokreacji** przeprowadzonej **z udziałem dawcy będącego osobą trzecią**³⁰. Uznanie, o którym mowa, przewidziane w art. 342-11 ust. 1 francuskiego Kodeksu cywilnego [dalej: KC franc.], następuje poprzez **łączne** wyrażenie woli przez obie kobiety przed notariuszem, przy czym „łączne” oznacza tutaj jednoczesne i dokonywane w tym samym akcie³¹. Wymaganie wyrażenia woli w sposób łączny jest przesłanką ważności uznania rozpatrywanego rodzaju, choć owo **uznanie skutkuje**

³⁰ Zob. D. Montoux, *V° Reconnaissance d'enfant*. Fasc. 10 : *Assistance médicale à la procréation. — Consentement. — Établissement de la filiation*, JurisClasseur Notarial Formulaire, 27 Octobre 2021, pkt 36; P. Hilt, *Art. 342-9 à 342-13*. Fasc. unique : *Filiation. — Assistance médicale à la procréation avec tiers donneur*, JurisClasseur Civil Code, 8 Février 2023, pkt 39.

³¹ Zob. P. Hilt, *Art. 342-9 à 342-13...*, pkt 40. Zob. też J.-J. Lemouland, *La reconnaissance conjointe : un nouveaumode énigmatique d'établissement de la filiation*, « La Semaine Juridique Notariale et Immobilière », N° 41, 15 octobre 2021, s. 945. Ten ostatnio

ustaleniem filiacji jedynie w stosunku do tej z tworzących parę kobiet, która dziecka nie urodziła (art. 342-11 ust. 2 zd. 2 KC franc.)³². Rozwiązanie to stanowi element specyfiki omawianej instytucji. Wszak ogólny reżim rządzący filiacją zakłada, że uznanie ma nieodzownie prowadzić do ustalenia więzi filiacyjnej między osobą uznającą a dzieckiem. Tymczasem w odniesieniu do jednej z dwóch kobiet uznających dziecko na podstawie normy z art. 342-11 ust. 1 KC franc., a mianowicie w odniesieniu do **kobiety, która dziecko urodziła**, wspomniana więź nie zostaje ustalona w wyniku uznania³³, lecz na kanwie tradycyjnego założenia *mater semper certa est* (art. 342-11 ust. 2 zd. 1 KC franc.)³⁴. Ponadto, inaczej niż w przypadku uznania w zwykłym trybie, które to uznanie nie może odnosić się do dziecka, które jeszcze nie zostało poczęte³⁵, chwila dokonania uznania przewidzianego w art. 342-11 ust. 1 KC franc. musi przypaść **albo na czas poprzedzający poczęcie dziecka, albo** — tak, jeśli procedura medycznie wspomaganą prokreacji zakłada dawstwo embrionu — **na czas poprzedzający implantację embrionu** w organizmie jednej z kobiet dokonujących uznania³⁶. Należy w tym miejscu wyjaśnić, że od uprzedniego łącznego uznania dziecka uzależniono dostęp pary kobiet do medycznie wspomaganą prokreacji z udziałem dawcy będącego osobą trzecią³⁷. Zgodnie przy tym z kategoryczną formułą normy z art. 342-11 ust. 1 w zw. z art. 342-10 ust. 1 KC franc., „**para kobiet uznaje łącznie dziecko**” **jednocześnie z łącznym**³⁸ **i poprzedzającym** określoną wyżej **procedurę medyczną wyrażeniem zgody na tę ostatnią**.

W odniesieniu do sytuacji życiowych powiązanych wyłącznie z Francją i Polską prawa miarodajnego w kwestii ustalenia pochodzenia dziecka poszukiwać należy na podstawie postanowień konwencji polsko-francuskiej z 1967 r. I tak, zastosowanie reguł składających się na przedstawioną wyżej instytucję wchodzi w grę, gdy norma kolizyjna z art. 10 ust. 1 lub

---

wspomniany autor używa określenia: „wspólny wyraz dwóch woli” (franc. *l'expression commune de deux volontés*).

³² D. Montoux, *V° Reconnaissance d'enfant...*, pkt 37. F. Granet-Lambrechts, P. Hilt, *V° Filiation*. Fasc. 24 : *Établissement de la filiation par la reconnaissance*, JurisClasseur Notarial Répertoire, 15 Décembre 2021, pkt 15.

³³ Zob. P. Hilt, *Art. 342-9 à 342-13...*, pkt 39.

³⁴ Zob. F. Granet-Lambrechts, P. Hilt, *V° Filiation...*, pkt 6; P. Hilt, *Art. 342-9 à 342-13...*, pkt 42.

³⁵ Zob. D. Montoux, *V° Reconnaissance d'enfant...*, pkt 37; F. Granet-Lambrechts, P. Hilt, *V° Filiation...*, pkt 15; P. Hilt, *Art. 342-9 à 342-13...*, pkt 39.

³⁶ Zob. D. Montoux, *V° Reconnaissance d'enfant...*, pkt 37.

³⁷ Zob. F. Granet-Lambrechts, P. Hilt, *V° Filiation...*, pkt 5.

³⁸ Określenie użyte przez F. Granet-Lambrechts, P. Hilt — zob. eadem, *V° Filiation...*, pkt 6.

2 konwencji (w zależności od tego, która z tych norm jest miarodajna w świetle występującej w danym przypadku konfiguracji okoliczności) wskazuje jako właściwe prawo francuskie.

Wypada przypomnieć, że regulacja z art. 10 konwencji stanowi: „1. Stosunki prawne między rodzicami a dziećmi podlegają prawu Wysokiej Umawiającej się Strony, na której terytorium mają oni miejsce zamieszkania. 2. Jeżeli rodzice lub jedno z rodziców zamieszkuje na terytorium jednej Wysokiej Umawiającej się Strony, a dziecko — na terytorium drugiej Strony, ich stosunki prawne podlegają prawu Wysokiej Umawiającej się Strony, której obywatelem jest dziecko”. Należy zauważyć, że kategoria kolizyjnoprawna, której dotyczy przytoczona regulacja, tj. „stosunki prawne między rodzicami a dziećmi”, ujęta została na tyle szeroko, że można zasadnie przyjąć, że mieści się w niej kwestia łącznego uznania dziecka przez parę kobiet. W rozpatrywanym unormowaniu nie określono jednak wyraźnie subokreślника temporalnego. Chwilę miarodajną dla identyfikacji prawa właściwego należy zatem ustalić w drodze wykładni. Ponieważ uznanie, o którym mowa, skonstruowane zostało jako mające poprzedzać procedurę medycznie wspomaganą prokreacji, zaś normy z art. 10 ust. 1 i 2 konwencji nawiązują do — odpowiednio — miejsca zamieszkania dziecka oraz obywatelstwa dziecka, przeto należy wykluczyć przyjęcie chwili uznania jako chwili miarodajnej w rozważanym kontekście. W razie wszak przyjęcia jako punktu odniesienia chwili uznania, wyłoniłoby się kryterium (współ)decydujące o prawie właściwym odwoływałoby się do okoliczności (miejsca zamieszkania / obywatelstwa) mającej dotyczyć podmiotu, który w chwili przyjętej jako miarodajna nie istnieje. Skutkowałoby to niemożnością stosowania w omawianej kwestii wymienionych wyżej norm konwencyjnych. Wobec powyższego uzasadnione wydaje się stwierdzenie, że doniosłe w rozpatrywanym kontekście jest — odpowiednio — miejsce zamieszkania rodziców i dziecka lub obywatelstwo dziecka z chwili urodzenia dziecka. Przy stosowaniu omawianej regulacji na etapie prekonceptualnego uznania dziecka zaproponowane rozwiązanie oznacza konieczność antycypacji okoliczności wskazanych w ramach łącznika, wobec czego, do czasu skryształizowania się owych okoliczności, zachodzi niepewność co do prawa właściwego. Niemniej nie jest to przypadek odosobniony. Opisana konieczność pojawia się również na tle innych norm kolizyjnych — zob. chociażby art. 26 § 1 lit. a) rozporządzenia 2016/1103 oraz art. 16 ust. 2 Konwencji haskiej z 1996 r. o odpowiedzialności rodzicielskiej.

Do unormowań, których zastosowanie wchodzi w grę na podstawie postanowienia z art. 10 konwencji polsko-francuskiej z 1967 r., należy także regulacja z art. 342-12 KC franc., normująca w sposób szczególny kwestię nazwiska dziecka uznanego w trybie określonym w art. 342-11 KC franc.

Natomiast w zakresie dotyczącym władzy rodzicielskiej nad dzieckiem, które uznane zostało w rozpatrywany tutaj sposób, miarodajne jest prawo odszukane za pomocą postanowień Konwencji haskiej z 1996 r. o odpowiedzialności rodzicielskiej (Polska i Francja na podstawie postanowienia z art. 52 ust. 1 tej ostatnio wspomnianej konwencji złożyły oświadczenia o pierwszeństwie jej norm dotyczących prawa właściwego przed postanowieniami konwencji polsko-francuskiej z 1967 r.). I tak, zastosowanie szczególnej normy z art. 372 ust. 1 zd. 2 KC franc., ustanawiającej w odniesieniu do określonego wyżej dziecka zasadę łącznego wykonywania władzy rodzicielskiej przez obie kobiety, wchodzi w grę, gdy prawo francuskie wskazane jest jako właściwe przez odpowiednią normę wspomnianej konwencji haskiej.

6. Wielorodzicielstwo wynikające z umowy prekonceptualnej

W systemach prawnych Kolumbii Brytyjskiej i Ontario dopuszczono prekonceptualne umowy o (współ)rodzicielstwo (ang. *pre-conception parentage agreements / pre-conception co-parenting agreements*), w następstwie których dochodzi do ustalenia rodzicielstwa dwóch lub więcej osób — maksymalnie trzech w przypadku prawa Kolumbii Brytyjskiej³⁹, maksymalnie czterech w przypadku prawa Ontario⁴⁰. Należy uściślić, że w razie gdy w następstwie takiej umowy status rodziców uzyskują więcej niż dwie osoby, mamy do czynienia z umową o wielorodzicielstwo (ang. *multiple-parent arrangement*). Tę ostatnio wspomnianą konstrukcję prawną wprowadzono też do ustawodawstwa kubańskiego (hiszp. *acuerdo de multiparentalidad*), przy czym brak tam ograniczeń co do liczby rodziców⁴¹.

I tak, w Kolumbii Brytyjskiej, począwszy od 18 marca 2013 r., dopuszczalne jest zawarcie umowy o współrodzicielstwo między:

---

³⁹ Zob. F. Kelly, *Multiple-Parent Families under British Columbia's New Family Law Act: A Challenge to the Supremacy of the Nuclear Family or a Method by Which to Preserve Biological Ties and Opposite-Sex Parenting*, „UBC Law Review” 2014, vol. 47, issue 2, s. 568.

⁴⁰ Art. 9(2)(a) All Families Are Equal Act.

⁴¹ L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad en el derecho familiar cubano: una opción posible*, in: *Propuestas para un nuevo derecho de filiación: la multiparentalidad*, dirs. L.B. Pérez Gallardo, M. del Mar Heras Hernández, Ediciones Olejnik, Argentina, 2022, s. 205.

- a) rodzicem intencyjnym lub rodzicami intencyjnymi (ang. *intended parents*) i potencjalną matką przez urodzenie (ang. *birth mother*), która zgadza się być rodzicem wraz z rodzicem intencyjnym lub rodzicami intencyjnymi (wariant pierwszy — art. 30(1)(b)(i) Family Law Act⁴²) lub
- b) potencjalną matką przez urodzenie, osobą będącą z potencjalną matką przez urodzenie w związku małżeńskim lub w związku podobnym do małżeństwa oraz dawcą gamet lub embrionu, który to dawca zgadza się być rodzicem wraz z potencjalną matką przez urodzenie i osobą będącą z tą ostatnią w związku małżeńskim lub związku podobnym do małżeństwa (wariant drugi — art. 30(1)(b)(ii) Family Law Act)⁴³.

Należy wyjaśnić, że w myśl definicji legalnej z art. 20(1) Family Law Act pod pojęciem „matka przez urodzenie” należy rozumieć osobę, która urodziła dziecko, przy czym nie jest istotne, czy jej materiał rozrodczy posłużył do poczęcia dziecka. Dla umowy rozpatrywanego tutaj typu wymagana jest forma pisemna [art. 30(1)]. Zgodnie zaś z normą z art. 30(1)(c), w umowie takiej strony postanawiają, że:

- po pierwsze, potencjalna matka przez urodzenie będzie matką przez urodzenie dziecka poczętego w drodze wspomaganej prokreacji;
- po drugie, od chwili urodzenia się dziecka strony będą jego rodzicami.

Ponadto, w art. 30(2) wskazano, że **rodzicami** dziecka urodzonego w opisanych okolicznościach są **strony umowy**, przy czym uzyskują one status rodziców z chwilą urodzenia się dziecka.

Przedstawiona wyżej umowa może być zatem zawarta wyłącznie w odniesieniu do dziecka, które ma być poczęte w drodze wspomaganej prokreacji. W wariantcie pierwszym (*vide* pkt a) wchodzi w grę następujące konfiguracje osób występujących w roli stron:

- para osób tej samej płci — kobieta, która zamierza urodzić dziecko,
- para osób różnej płci — kobieta, która zamierza urodzić dziecko,
- mężczyzna — kobieta, która zamierza urodzić dziecko,
- kobieta — kobieta, która zamierza urodzić dziecko,

zaś w wariantcie drugim (*vide* pkt b) — para kobiet lub para osób różnej płci i dawca gamet lub embrionu⁴⁴. Wspomniane pary to — zgodnie z wyrażonym wymaganiem ustanowionym w art. 30(1)(b)(i) w zw. z art. 20(1)

---

⁴² Tekst aktu dostępny na stronie: https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/11025_03 [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁴³ Zob. White Paper on Family Relations Act Reform. Proposals for a new Family Law Act, Ministry of Attorney General, Justice Services Branch, Civil Policy and Legislation Office, July 2010, s. 32. Tekst dostępny na stronie: <https://www.courthouselibrary.ca/sites/default/files/inline-files/family-law-white-paper-2010.pdf> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁴⁴ Zob. F. Kelly, *Multiple-Parent Families...*, s. 579.

oraz w art. 30(1)(b)(ii)⁴⁵ — pary osób będących z sobą w związku małżeńskim lub w związku podobnym do małżeństwa.

Jeśli chodzi o Ontario, zgodnie z definicją zamieszczoną w art. 9(1) All Families Are Equal Act prekonceptualna umowa o rodzicielstwo to pisemna umowa między dwiema lub więcej stronami, w której uzgadniają one, że razem będą rodzicami dziecka, które „dopiero ma zostać poczęte” (ang. *a child yet to be conceived*). W art. 9(2)(b) zaś ustanowiono wymaganie, by osoba, która zamierza być rodzicem przez urodzenie, była stroną umowy, przy czym nie może to być osoba surogacka. Ponadto, wymaga się, by stroną umowy była/był również:

- osoba, której nasienie ma posłużyć do poczęcia dziecka — tak, jeśli dziecko ma być poczęte w wyniku obcowania cielesnego, ale nie w drodze zapłodnienia nasieniem dawcy (*vide supra*);
- ewentualny małżonek/partner osoby, która zamierza być rodzicem przez urodzenie — tak, jeśli dziecko ma być poczęte w drodze wspomaganej prokreacji lub zapłodnienia nasieniem dawcy [art. 9(2)(c)-(d)], przy czym nie dotyczy to małżonka/partnera, który przed poczęciem dziecka oświadczył na piśmie, że nie zgadza się być rodzicem dziecka i nie wycofał tego oświadczenia [art. 9(3)].

Jak stanowi przepis art. 9(4), od chwili urodzenia się dziecka, do którego odnosi się prekonceptualna umowa o rodzicielstwo, wraz z **wszystkimi tymi stronami umowy, które stają się rodzicami dziecka na podstawie regulacji z art. 6, 7 lub 8**, a więc jako — odpowiednio — rodzic przez urodzenie, drugi biologiczny rodzic lub małżonek/partner rodzica przez urodzenie, **pozostałe strony umowy są rodzicami dziecka** i za takich powinny być prawnie uznawane⁴⁶.

W prawie kubańskim umowy prowadzące do powstania wielorodzicielstwa dopuszczono w 2022 r. (kubański Kodeks rodzin jest pierwszym aktem normatywnym w Ameryce Łacińskiej, który w sposób wyraźny dopuścił wielorodzicielstwo⁴⁷). Zgodnie z unormowaniem z art. 57 kubańskiego Kodeksu rodzin wchodzi tu w grę dwie klasy sytuacji:

- takie, w których dziecko ma być poczęte w drodze wspomaganej prokreacji, przy czym **zarówno para, jak i osoba trzecia**, będąca **dawcą gamet** lub **osobą, która ma urodzić dziecko**, uzyskują — w wyniku wzajemnego porozumienia — **status rodziców dziecka**;

⁴⁵ Zob. też *ibidem*, s. 567.

⁴⁶ Na temat regulacji z art. 9 All Families Are Equal Act — zob. R. Leckey, *One Parent...*, s. 302; G. Kessler, *Regards comparatistes...*, pkt 1.3; idem, *Entre innovation...*, pkt 2.2.

⁴⁷ L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad...*, s. 200.

— wszelkie inne, w których dochodzi do zawarcia umowy o wielorodzicielstwo⁴⁸ [jak ujęto to w przepisie — w których na podstawie projektu wspólnego życia (hiszp. *proyecto de vida en común*) przewiduje się poczęcie dziecka dla więcej niż dwóch osób].

W każdym z wymienionych przypadków ewentualny małżonek lub partner osoby trzeciej, która uczestniczy wraz z parą w planie rodzicielskim dotyczącym przyszłego wspólnego dziecka, może dołączyć do tego planu, wyrażając przed organem rejestracji stanu cywilnego swą wolę uzyskania statusu matki lub ojca (art. 57 ust. 3 kubańskiego Kodeksu rodzin)⁴⁹.

Umowy rozpatrywanego tutaj rodzaju — z wyłączeniem tych, które objęte są zasięgiem konwencyjnej regulacji kolizyjnej (*vide infra* uwagi na temat konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r.) — wpisują się w zakres zastosowania normy ogólnej wskazującej prawo właściwe dla ustalenia pochodzenia dziecka zamieszczonej w art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. Brak wszak w polskiej ustawie o prawie prywatnym międzynarodowym normy szczególnej, która byłaby miarodajna w tym względzie. Występujący w normie z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. łącznik implikuje wprowadzenie konieczności antycypacji obywatelstwa, jakie dziecko będzie miało w chwili urodzenia, niemniej — jak już wskazano powyżej — nie jest to w prawie kolizyjnym rozwiązaniem odosobnionym.

Należy przy tym zauważyć, że choć w wariantach pierwszym [*vide supra* pkt a)] umowa przewidziana w art. 30 Family Law Act zawierana jest przez rodzica/-ów intencyjnego/-ych z potencjalną matką przez urodzenie, zaś w obu wariantach [*vide supra* pkt a) i b)] strony postanawiają, że jedna z nich (potencjalna matka przez urodzenie) będzie matką przez urodzenie dziecka, które zostanie poczęte w drodze wspomaganego prokreacji, to jednak nie mamy tu do czynienia z umową o surogację. Potencjalna matka przez urodzenie, o której mowa w art. 30, z założenia staje się bowiem jednym z rodziców w sensie prawnym. Zatem w przypadku umowy z art. 30 Family Law Act, inaczej niż w przypadku umowy o surogację, nie występuje obok pierwiastka filiacyjnego pierwiastek charakterystyczny dla umów o świadczenie usług. Umowę z art. 30 Family Law Act winno się więc zakwalifikować na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej w odmienny sposób niż umowę o surogację (kwalifikacji tej ostatniej poświęcono oddzielny artykuł)⁵⁰. Analogiczne spostrzeżenia odnieść należy

⁴⁸ Ibidem, s. 208.

⁴⁹ Szerzej na temat regulacji z art. 57 kubańskiego Kodeksu rodzin — zob. L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad...*, s. 206—208.

⁵⁰ P. Twardoch, *Surrogacy Agreements from the Conflict-of-Laws Perspective: Today and Tomorrow* — artykuł ukaże się w 24. numerze „Yearbook of Private International Law”.

do prekonceptualnej umowy o rodzicielstwo przewidzianej w art. 9 All Families Are Equal Act. W jej przypadku również zakłada się porozumienie się przez strony co do poczęcia dziecka w określony sposób i co do urodzenia dziecka przez jedną z nich. Podobnie jak wówczas, gdy chodzi o umowę z art. 30 Family Law Act, nie mamy jednak do czynienia z umową o surogację, co wynika w szczególności z reguły z art. 9(2)(b), zgodnie z którą strona zamierzająca być rodzicem przez urodzenie nie jest osobą surogacką, oraz z rozwiązania, w myśl którego strona ta staje się jednym z rodziców w sensie prawnym [art. 9(1) i (4)].

W postanowieniach prawa miarodajnego dla prekonceptualnej umowy o współrodzicielstwo wyznaczonego przez normę z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. poszukiwać należy odpowiedzi na pytanie o to, czy zawarcie takiej umowy jest dopuszczalne, a jeśli tak — także odpowiedzi na następujące pytania:

- między kim taka umowa może zostać zawarta?
- udział jakich osób w charakterze stron umowy jest wymagany? (*vide supra* uwagi na temat norm z art. 9(2)(b)-(d) All Families Are Equal Act);
- jaka jest maksymalna liczba osób, których współrodzicielstwo może zostać ustalone w następstwie umowy?
- jakie są granice swobody kształtowania treści umowy?
- z jaką chwilą umowa wywołuje swój zasadniczy skutek w postaci ustalenia rodzicielstwa poszczególnych osób? (*vide supra* uwagi na temat norm z art. 30(2) Family Law Act i art. 9(4) All Families Are Equal Act, wskazujących w tej kwestii na chwilę urodzenia dziecka);
- jaki wpływ na losy umowy ma wycofanie się lub śmierć jednej ze stron? (zob. normę art. 30(3) Family Law Act, zgodnie z którą umowę uważa się wówczas za odwołaną).

W świetle normy z art. 15 ust. 2 u. o p.p.m. statut filiacyjny wyznaczony w określony wyżej sposób jest również miarodajny w kwestii nabycia przez dziecko nazwiska w następstwie ustalenia filiacji na podstawie umowy omawianego tutaj rodzaju.

Jeśli zaś chodzi o odpowiedzialność rodzicielską względem dziecka, do którego odnosi się prekonceptualna umowa o współrodzicielstwo, prawa właściwego poszukiwać należy za pomocą norm Konwencji haskiej z 1996 r. o odpowiedzialności rodzicielskiej. Powyższe dotyczy jednak wyłącznie dziecka, które już się urodziło. Zgodnie bowiem z postanowieniem art. 2 wspomnianej konwencji znajduje ona zastosowanie do dzieci od chwili ich urodzenia. W razie konieczności podjęcia środków ochrony prawnej wobec *nasciturusa* w grę wchodzi zastosowanie normy z art. 67 u. o p.p.m., a na jej podstawie — np. prawa miejsca zwykłego pobytu osoby noszącej dziecko w swoim łonie.

W odniesieniu do umowy o wielorodzicielstwo powiązanej wyłącznie z kubańskim i polskim obszarem prawnym miarodajna jest norma kolizyjna z art. 28 ust. 1 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r., dotycząca „ustalenia lub zaprzeczenia pochodzenia dziecka”. Zastosowanie kubańskich reguł składających się na reżim umów o wielorodzicielstwo wchodzi zatem w grę wówczas, gdy wspomniana norma konwencyjna wskazuje jako właściwe prawo kubańskie. Wypada dodać, że — ze względów analogicznych do tych przedstawionych powyżej w kontekście umów o (współ)rodzicielstwo znanych prawu Kolumbii Brytyjskiej oraz Ontario — rozpatrywana tutaj kubańska instytucja, uregulowana w art. 57 kubańskiego Kodeksu rodzin, nie jest umową o surogację, ani na płaszczyźnie merytoryczno-prawnej⁵¹, ani na płaszczyźnie kolizyjnoprawnej.

Ponieważ w myśl normy z art. 28 ust. 1 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r. w roli statutu filiacyjnego występuje prawo „Umawiającej się Strony, której obywatelstwo nabyło dziecko przez urodzenie”, to w razie poszukiwania owego statutu na etapie zawierania umowy prekonceptualnej rozważanego tutaj rodzaju trzeba liczyć się z koniecznością antycypacji obywatelstwa, jakie dziecko nabędzie przez urodzenie — w tym zakresie relewantne pozostają uwagi przedstawione powyżej w analogicznym kontekście.

W kwestii nabycia nazwiska przez dziecko, które na podstawie umowy o wielorodzicielstwo ma więcej niż dwoje rodziców, w stanach faktycznych powiązanych wyłącznie z Polską i Republiką Kuby, miarodajna jest norma kolizyjna z art. 28 ust. 2 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r., dotycząca „innych stosunków między rodzicami a dziećmi”, a wskazująca jako właściwe prawo tej Umawiającej się Strony, której obywatelem jest dziecko. Na mocy wspomnianej reguły może dojść do głosu kubańska norma regulująca w sposób szczególny kwestię nazwiska dziecka w przypadku wielorodzicielstwa, ustanowiona w art. 56 ust. 3 kubańskiego Kodeksu rodzin⁵².

Reguła kolizyjna z art. 28 ust. 2 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r. jest też miarodajna w kwestii odpowiedzialności rodzicielskiej względem dziecka, o którym mowa powyżej (Polska i Republika Kuby nie złożyły oświadczeń o pierwszeństwie przed wymienioną wyżej konwencją bilateralną Konwencji haskiej z 1996 r. o odpowiedzialności rodzicielskiej).

⁵¹ Zob. L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad...*, s. 205.

⁵² Zob. *ibidem*, s. 202—203.

7. Wielorodzicielstwo wynikające z orzeczenia sądowego

W świetle amerykańskiego Uniform Parentage Act z 2017 r. [dalej: UPA 2017]⁵³ oraz prawa szeregu stanów USA dopuszczalne jest stwierdzenie przez sąd, że więcej niż dwie osoby są prawnymi rodzicami dziecka.

W szczególności, należy w tym kontekście przywołać przepis art. 613 UPA 2017, regulujący sposób postępowania w przypadkach, w których dwie lub więcej osób, innych niż kobieta, która urodziła dziecko, twierdzi, że jest prawnym rodzicem dziecka⁵⁴. W ramach regulacji tej przewidziano — jako jedno z dwóch rozwiązań, pomiędzy którymi dany stan przyjmujący UPA 2017 może dokonać wyboru⁵⁵ — dopuszczalność stwierdzenia przez sąd, że **więcej niż dwie osoby** mają **status prawny rodziców dziecka**, w sytuacji gdy niestwierdzenie rodzicielstwa więcej niż dwóch osób skutkowałoby uszczerbkiem dla dziecka. Ziszczenie się tej ostatnio wspomnianej przesłanki — jak wynika z oficjalnych komentarzy do UPA 2017⁵⁶ i literatury⁵⁷ — ma być z założenia rzadkością. Przy ocenie określonego wyżej uszczerbku sąd powinien wziąć pod uwagę wszystkie istotne okoliczności, w tym krzywdę mogącą wyniknąć dla dziecka z zerwania więzi, jaka ukształtowała się między dzieckiem a osobą, przy której znajduje się jego stały ośrodek życia i która, odgrywając rolę rodzica przez znaczny czas, zaspokajała potrzeby materialne i duchowe dziecka [zob. art. 613(c) *in fine* UPA 2017⁵⁸].

Jeśli chodzi o poszczególne stany, wypada zauważyć, że sądowe ustalenie wielorodzicielstwa dopuszczalne jest w szczególności na mocy wyrażonych przepisów ustanowionych w Kalifornii⁵⁹, w stanie Waszyngton⁶⁰,

---

⁵³ UPA 2017 jest ustawą modelową, opracowaną przez Krajową Konferencję Komisarzy Jednolitych Ustaw Stanowych (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws).

⁵⁴ Zob. C.G. Joslin, *Preface to the UPA (2017)*, „Family Law Quarterly” 2018, vol. 52(3), s. 459.

⁵⁵ Drugie z alternatywnych rozwiązań polega na zakazie stwierdzenia przez sąd, że więcej niż dwie osoby są rodzicami dziecka.

⁵⁶ Zob. Uniform Parentage Act with Prefatory Note and Comments, s. 56. Tekst dostępny na stronie: <https://www.uniformlaws.org/viewdocument/final-act-96?CommunityKey=c4f37d2d-4d20-4be0-8256-22dd73af068f&tab=librarydocuments> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁵⁷ Zob. C.G. Joslin, *Preface...*, s. 461.

⁵⁸ Zob. też *ibidem*.

⁵⁹ § 7612(c) kalifornijskiego Kodeksu rodzinnego. Tekst dostępny na stronie: https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codes_displayText.xhtml?lawCode=FAM&division=12.&title=&part=3.&chapter=2.&article= [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁶⁰ § 26.26A.460(3) Revised Code of Washington. Tekst dostępny na stronie: <https://app.leg.wa.gov/RCW/default.aspx?cite=26.26A.460> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

w Vermont⁶¹ oraz Maine⁶² (wszystkie wymienione stany przyjęły UPA 2017), przy czym w dwóch pierwszych stanach dopuszczalność takiego rozstrzygnięcia uzależniono od przesłanki nawiązującej do uszczerbku, jakim skutkowałoby dla dziecka niestwierdzenie rodzicielstwa więcej niż dwóch osób, w Vermont — od przesłanki, iż za stwierdzeniem wielorodzicielstwa przemawia najlepszy interes dziecka, zaś w Maine brak jest podobnego obwarowania. Natomiast w szeregu innych stanów rozwiązanie, w myśl którego sąd może przyjąć, że więcej niż dwie osoby są prawnymi rodzicami dziecka, stanowi normę prawa precedensowego [zob. np. orzeczenie Sądu Najwyższego Luizjany w sprawie *Warren v. Richard*, 296 So. 3d 813, 815 (La. 1974)]⁶³.

Podobnie w prawie kubańskim wielorodzicielstwo może wynikać z orzeczenia sądowego, w szczególności z usankcjonowania przez sąd widocznej i stabilnej **więzi społeczno-uczuciowej** (hiszp. *reconocimiento judicial de la socioafectividad*), jaka — niezależnie od istnienia lub nieistnienia więzi biologicznej — z biegiem czasu ukształtowała się i skonsolidowała między dzieckiem a osobą, która zachowywała się wobec dziecka jak matka lub ojciec, czemu towarzyszyła wola tej osoby, by być rodzicem dziecka, przy czym ustalenie w ten sposób rodzicielstwa takiej osoby następuje **przy jednoczesnym zachowaniu wcześniej ustalonych więzi filiacyjnych pomiędzy dzieckiem a innymi osobami** (art. 58 lit. a) i 59 kubańskiego Kodeksu rodzin⁶⁴). Jak wyraźnie wynika z przepisu art. 50 ust. 1 lit. d) kubańskiego Kodeksu rodzin, opisywanemu tu usankcjonowaniu na drodze sądowej mogą podlegać społeczno-uczuciowe więzi filiacyjne ukształtowane na zasadzie **posiadania stanu cywilnego** (hiszp. *posesión de estado*)⁶⁵.

Również prawo Ontario dopuszcza, by orzeczenie sądowe o filiacji skutkowało powstaniem wielorodzicielstwa. Mianowicie, zgodnie z regulacją z art. 13(4)-(5) All Families Are Equal Act, na zasadzie wyjątku od zakazu orzeczeń prowadzących do powstania sytuacji, w której rodzicami dziecka są więcej niż dwie osoby, **sąd może wydać orzeczenie ustalające pochodzenie dziecka od danej osoby i prowadzące przez to do powstania wielorodzicielstwa**, jeśli:

⁶¹ 15C § 206(b) Vermont Statutes. Tekst dostępny na stronie: <https://casetext.com/statute/vermont-statutes/title-15c-parentage-proceedings/chapter-2-establishment-of-parentage/section-206-adjudicating-competing-claims-of-parentage> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁶² 19-A §1853(2) Maine Revised Statutes. Tekst dostępny na stronie: <https://legislature.maine.gov/statutes/19-A/title19-Asec1853.html> [Dostęp: 9.09.2023 r.].

⁶³ Zob. C.G. Joslin, *Preface...*, s. 460; Uniform Parentage Act with Prefatory Note and Comments, s. 56.

⁶⁴ Zob. też L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad...*, s. 205, 209—215.

⁶⁵ Na ten temat — zob. ibidem, s. 209, 211.

- żądanie zostało wniesione najpóźniej w dniu pierwszych urodzin dziecka, chyba że sąd zdecydował inaczej;
- każda inna osoba, która jest rodzicem dziecka, przyłączyła się do żądania;
- wykazano, że przed poczęciem dziecka każdy jego rodzic i każda osoba, w odniesieniu do której żąda się ustalenia, że jest rodzicem tego dziecka, **zamierzali być wspólnie jego rodzicami**;
- orzeczenie takie odpowiada najlepszym interesom dziecka⁶⁶.

Zagadnienia dotyczące powstania wielorodzicielstwa w następstwie orzeczenia sądowego mieszczą się w zakresie normy kolizyjnej z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. Jednak w przypadku stanu faktycznego powiązaniego jedynie z polskim i kubańskim obszarem prawnym prawo właściwe wskazuje norma z art. 28 ust. 1 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r. (*vide supra*).

Tak wyznaczony statut filiacyjny rozstrzyga m.in. o:

- legitymacji procesowej (zarówno czynnej, jak i biernej, przy czym legitymacja prokuratora do dochodzenia wielorodzicielstwa, przewidziana w prawie kubańskim⁶⁷, ma charakter formalny i nie należy do zakresu statutu pochodzenia dziecka, lecz jest częścią *legis fori processualis*);
- materialnoprawnych przesłanek wydania przez sąd orzeczenia prowadzącego do powstania wielorodzicielstwa [zob. art. 613(c) UPA 2017, art. 59 kubańskiego Kodeksu rodzin, art. 13(5) z w zw. z (4)(1) All Families Are Equal Act (w przypadku tego ostatnio wspomnianego przepisu mamy do czynienia z wyraźnie określonym przez prawodawcę ograniczeniem czasowym — *vide supra*)];
- ewentualnym wymaganiu zgody dziecka na wytoczenie powództwa lub na orzeczenie skutkujące powstaniem wielorodzicielstwa;
- obowiązku wysłuchania dziecka przez sąd;
- dopuszczalności dochodzenia wielorodzicielstwa po śmierci dziecka lub potencjalnych rodziców (tak w prawie kubańskim⁶⁸);
- zasadniczym skutku orzeczenia rozpatrywanego tu rodzaju, polegającym na powstaniu wielorodzicielstwa.

W odniesieniu do (bardzo prawdopodobnej, zważywszy na niewielką liczbę systemów prawnych znających wielorodzicielstwo) sytuacji, w której prawo wskazane normą kolizyjną z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. nie dopuszcza wydania orzeczenia prowadzącego do powstania wielorodzicielstwa,

⁶⁶ Na ten temat — zob. R. Leckey, *One Parent...*, s. 303; G. Kessler, *Entre innovation...*, s. 423 i n., pkt 2.2.

⁶⁷ L.B. Pérez Gallardo, *La multiparentalidad...*, s. 215.

⁶⁸ *Ibidem*.

pojawić się musi pytanie o to, czy prawo właściwe powinno zostać ustalone na podstawie normy kolizyjnej z art. 55 ust. 2 u. o p.p.m. Ta ostatnio wspomniana norma została pomyślana dla tych przypadków, w których prawo ojczyste dziecka z chwili urodzenia (a więc prawo wyznaczone przez правило sformułowane w art. 55 ust. 1 u. o p.p.m.) nie przewiduje sądowego ustalenia ojcostwa. Wykorzystanie jej zatem przy poszukiwaniu prawa właściwego w kwestii powstania wielorodzicielstwa w wyniku orzeczenia sądowego wymagałoby wykładni rozszerzającej. Tymczasem reguła z art. 55 ust. 2 u. o p.p.m. ma charakter *legis specialis* i z tego też względu interpretacja zmierzająca do rozciągnięcia zakresu tej reguły na wielorodzicielstwo wydaje się nieuprawniona.

8. Interwencja polskiego *ordre public*

Zarówno współmacierzyństwo, jak i wielorodzicielstwo nie mieszczą się w modelu filiacji przyjętym przez polskiego prawodawcę. Z tego też względu zasadne jest pytanie o dopuszczenie do głosu klauzuli porządku publicznego działającej w kierunku zakazującym wobec rozwiązań obcego prawa właściwego odchodzących od tradycyjnego rozumienia rodzicielstwa.

Na potrzeby prowadzonych rozważań należy rozróżnić — z jednej strony — sytuacje, gdy filiacja występuje w ocenianym stanie faktycznym jako kwestia wstępna⁶⁹, a więc rozstrzygnięcie o pochodzeniu dziecka ma wpływ na ocenę sprawy głównej mającej za przedmiot skutek prawny ustalonej już filiacji (takim skutkiem może być np. dziedziczenie przez dziecko po rodzicu lub odwrotnie), i — z drugiej strony — sytuacje, w których zagadnienie pochodzenia dziecka ma status sprawy głównej.

Wypada zauważyć, że klauzula porządku publicznego z mniejszą intensywnością ingeruje przeciwko normom prawa obcego właściwego do oceny kwestii wstępnej⁷⁰. W sytuacji zatem, gdy współmacierzyństwo podlega ocenie w ramach prejudycjalnego zagadnienia wypadkowego⁷¹ w sprawie dotyczącej np. dziedziczenia czy alimentacji, nie ma co do zasady konieczności powołania się na porządek publiczny naszego państwa wobec normy

⁶⁹ Na temat pojęcia kwestii wstępnej — zob. M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 85—86.

⁷⁰ Zob. M. Zachariasiewicz, *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 296.

⁷¹ Poza naszymi rozważaniami pozostawiamy tu przypadki, gdy współmacierzyństwo wynika z zagranicznego orzeczenia sądowego.

obcego prawa (występującego w roli statutu filiacyjnego), której zastosowanie ma prowadzić do przyjęcia, że rodzicami dziecka są dwie kobiety⁷². W postępowaniu, którego przedmiotem są jedynie refleksy, czy — inaczej — „skutki odblaskowe” w Polsce współmacierzyństwa istniejącego w świetle statutu filiacyjnego, polski *ordre public* nie powinien też interweniować przeciwko normie, która należy do prawa właściwego dla danego rodzaju skutków filiacji, a więc np. do statutu spadkowego czy alimentacyjnego, a która przewiduje — odpowiednio — dziedziczenie czy alimentację w stosunkach dziecko—współmatka⁷³. W rozpatrywanym przypadku może też wchodzić w grę zastosowanie koncepcji poszanowania stanu faktycznego zamkniętego⁷⁴.

Podobnie, postulat dążenia do sprawiedliwego rozstrzygnięcia przemawia za tym, by przypisać skutki — zgodnie z prawem właściwym dla danego rodzaju skutków — ustalonym wielorodzicielstwu, przy jednoczesnym równym traktowaniu wszystkich rodziców. Może to oznaczać nie tylko np. odpowiednie obciążenie obowiązkiem alimentacyjnym wszystkich osób, które zgodnie z prawem właściwym dla filiacji są rodzicami dziecka, lecz także dopuszczenie ich do dziedziczenia po dziecku i przyznanie każdemu z takich spadkobierców równego udziału w ramach części spadku przypadającej rodzicom na mocy prawa występującego w roli statutu spadkowego. Takie rozwiązanie, wzorowane w znacznej mierze na przyjętej w polskiej doktrynie koncepcji równego traktowania w dziedziczeniu pozostałych przy życiu żon w małżeństwie poligamicznym⁷⁵, nie powinno budzić zastrzeżeń z punktu widzenia polskiego porządku publicznego. Tym bardziej, zważywszy na interesy wyrażone w polskim

⁷² W świetle koncepcji przedstawionej przez M. Sośniaka za P. Lagarde'em, interwencję porządku publicznego *fori* powinno się uznać za wykluczoną, gdy prawo właściwe do oceny kwestii wstępnej odszukane zostało na podstawie obcej normy kolizyjnej — zob. M. Sośniak, *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1961, s. 198.

⁷³ Zob. uwagi J. Pazdan na temat kwestii wstępnej i klauzuli porządku publicznego w kontekście dziedziczenia przez pozostałego przy życiu partnera z zarejestrowanego związku oraz dziedziczenia małżonek w małżeństwie poligamicznym — J. Pazdan, *Klauzula porządku publicznego w sprawach spadkowych według rozporządzenia spadkowego Unii Europejskiej z 2012 r.*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017, s. 1311—1312. Zob. też M. Zachariasiewicz, *Objaśnienia do art. 35 rozporządzenia spadkowego*, w: *Prawo Prywatne Międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018, s. 1254—1255.

⁷⁴ Uwagi na temat wykorzystania koncepcji poszanowania stanu faktycznego zamkniętego w kontekście filiacji przedstawione zostały w artykule *Surrogacy Agreements from the Conflict-of-Laws Perspective: Today and Tomorrow*, który ukaże się w 24. numerze „Yearbook of Private International Law”.

⁷⁵ Zob. M. Pazdan, *Prawo prywatne...*, s. 356.

ordre public, klauzula porządku publicznego nie powinna być kierowana przeciwko powołaniu dziecka do dziedziczenia po więcej niż dwóch osobach jako jego rodzicach.

Innego podejścia wymagają natomiast te sytuacje, w których pochodzenie dziecka stanowi kwestię główną. Wnioskując na podstawie analizy orzecznictwa polskich sądów administracyjnych dotyczącego transkrypcji aktów małżeństwa osób tej samej płci oraz aktów urodzenia dzieci par osób tej samej płci⁷⁶, można z dużym stopniem prawdopodobieństwa prognozować, że w sprawach z zakresu filiacji regułą stanowić będzie uciekanie się do stosowania klauzuli porządku publicznego w celu niedopuszczenia do głosu tych przepisów prawa obcego, które pozwalają ustalić pochodzenie dziecka od dwóch kobiet. Sprzeciwiając się widocznej w polskim orzecznictwie tendencji ku automatyzmowi w sięganiu po klauzulę porządku publicznego w sprawach, w których chodzi o zagadnienia związane ze związkami osób tej samej płci, a także mając na uwadze, że klauzula nie może być wykorzystywana do tego, by *en bloc* odmawiać stosowania obcych norm składających się na daną instytucję prawną⁷⁷, postulujemy podejście kazuistyczne, uzależniające rozstrzygnięcie od **dobra dziecka indywidualnie ocenianego w danej sprawie**⁷⁸. Przychylamy się przy tym do sformułowanego w polskiej doktrynie poglądu, zgodnie z którym zasada *mater semper certa est* nie ma w polskim systemie prawnym charakteru *ordre public*⁷⁹. Naszym zdaniem zasady tej nie powinno się zatem przeciwstawiać współmacierzyństwu wynikającemu z obcego prawa właściwego. Wykluczając więc podniesienie pravidła *mater semper certa est* do rangi *ordre public* i opierając się na bezwzględnym primacie

⁷⁶ Zob. w szczególności: wyrok WSA w Warszawie z 8.01.2019 r., sygn. akt: IV SA/Wa 2618/18; wyrok WSA w Warszawie z 25.01.2019 r., sygn. akt: IV SA/Wa 2717/18; uchwała NSA z 2.12.2019 r., sygn. akt: II OPS 1/19; wyrok WSA w Warszawie z 18.09.2019 r., sygn. akt: IV SA/Wa 1638/19; wyrok WSA w Warszawie z 1.07.2020 r., sygn. akt: IV SA/Wa 2982/19; wyrok WSA we Wrocławiu z 15.12.2020 r., sygn. akt: II SA/Wr 312/20; wyrok NSA z 22.06.2021 r., sygn. akt: II OSK 2608/19; wyrok NSA z 6.07.2022 r., sygn. akt: II OSK 2376/19; wyrok NSA z 14.12.2022 r., sygn. akt: II OSK 3973/19. Treść orzeczeń jest dostępna w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych: <https://orzeczenia.nsa.gov.pl>.

⁷⁷ Klauzula porządku publicznego ma przecież zapobiegać powstaniu skutków zastosowania obcego prawa rażąco niezgodnych z podstawowymi zasadami naszego porządku prawnego, a nie „rugowaniu” danej instytucji w całości. Zob. M. Sośniak, *Klauzula...*, s. 171–172.

⁷⁸ Zob. w szczególności art. 3 Konwencji ONZ o prawach dziecka z dnia 20 listopada 1989 r., w którym wyrażono prymat najlepszych interesów dziecka.

⁷⁹ Zob. M. Pilich, *Mater semper certa est? Kilka uwag o skutkach zagranicznego macierzyństwa zastępczego z perspektywy stosowania klauzuli porządku publicznego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2018, vol. XVI, s. 17–18.

dobra dziecka, należałoby przyjąć, że polski sąd mógłby odmówić — z powołaniem się na porządek publiczny naszego państwa — żądaniu ustalenia (istnienia) więzi filiacyjnej między dzieckiem a małżonką/partnerką kobiety, która dziecko urodziła, jako współmatką jedynie wówczas, gdy współmacierzyństwo **w konkretnym przypadku** przeciwstawiałoby się interesom dziecka, przy czym zasada, ze względu na którą następowałaby w takim przypadku interwencja *ordre public*, byłaby właśnie zasada dobra dziecka.

Z kolei, jeśli chodzi o ocenę — w ramach kwestii głównej — wielorodzicielstwa, zastosowanie klauzuli porządku publicznego może okazać się uzasadnione znacznie częściej niż w przypadku współmacierzyństwa. Wynika to z faktu, że zasada pochodzenia dziecka od dwóch osób jako rodziców jest zasadą polskiego *ordre public*. Jednak i w tych przypadkach, w których zastosowanie obcej normy oznaczałoby przyjęcie, że dziecko pochodzi od więcej niż dwóch osób jako rodziców, konieczne jest zniuansowane podejście w kwestii interwencji klauzuli porządku publicznego. I tak, wyjątkowo należałoby powstrzymać się od uruchomienia tego ostatniego wspomnianego mechanizmu i dopuścić więź filiacyjną z więcej niż dwiema osobami jako rodzicami wówczas, gdy zasada dobra dziecka przemawiałaby za takim rozstrzygnięciem. Warto dodać, że w sytuacji, w której wprawdzie podstawę ustalenia filiacji mają stanowić postanowienia (statutu filiacyjnego) dopuszczające wielorodzicielstwo, jednak w następstwie ich zastosowania ma dojść do ustalenia pochodzenia dziecka jedynie od dwóch osób jako rodziców, należy uznać, że przesłanki zastosowania klauzuli porządku publicznego nie są spełnione.

9. Podsumowanie

Rozwój prawa rodzinnego dokonujący się w poszczególnych państwach każe coraz częściej stawiać pytanie o prawo właściwe do oceny instytucji, których kształt znacząco odbiega od rozwiązań przyjętych w prawie polskim. Zagadnienie to zyskuje w ostatnich latach na aktualności w odniesieniu do nowych obcych regulacji mających za przedmiot filiację. Wobec wprowadzenia w szeregu prawodawstw współmacierzyństwa, rodzicielstwa neutralnego płciowo czy też wielorodzicielstwa można powziąć wątpliwość, czy polskie normy kolizyjne dotyczące filiacji (zarówno ustawowe, jak i wyrażone w bilateralnych konwencjach) nadają się do wyznaczenia prawa rządzącego tego rodzaju stosunkami prawnymi. Przeprowadzone

badania, których rezultat stanowi nasze studium, wykazały, że normy te są w stanie spełnić swoją funkcję w rozpatrywanym tutaj zakresie. W ramach dokonanej przez nas analizy sformułowałyśmy też w szczególności następujące uwagi.

Po pierwsze, przyczyną, dla której normy kolizyjne wyznaczające prawo właściwe dla ustalenia pochodzenia dziecka zamieszczone w art. 55 u. o p.p.m. oraz w analizowanych przez nas konwencjach bilateralnych (polsko-francuskiej z 1967 r. oraz polsko-kubańskiej z 1982 r.) nadają się do stosowania w badanym obszarze, jest to, że posłużono się w nich co do zasady kategoriami neutralnymi płciowo, a przez to mogącymi pomieścić w sobie rozpatrywane tutaj instytucje.

Po drugie, stosowaniu norm kolizyjnych z art. 55 ust. 1 u. o p.p.m. czy z art. 28 ust. 1 konwencji polsko-kubańskiej z 1982 r. w odniesieniu do prekonceptualnych czynności prawnych kreujących filiację nie stoi na przeszkodzie fakt, iż normy te posługują się łącznikiem obywatelstwa dziecka z chwili urodzenia / które dziecko nabyło przez urodzenie. W przypadku poszukiwania prawa właściwego na etapie dokonywania takich czynności konieczna jest jednak antycypacja okoliczności, od których zależy nabycie obywatelstwa przez dziecko z chwilą urodzenia.

Po trzecie wreszcie, jeśli chodzi o klauzulę porządku publicznego, pragniemy z całą mocą zaakcentować potrzebę ostrożnej analizy okoliczności danego stanu faktycznego, z uwzględnieniem prymatu najlepszych interesów dziecka ocenianych w sposób zindywidualizowany.

Bibliografia

- Biłas-Pleszak E., Maciołek M., Sujkowska-Sobisz K., Śmiech J., Tambor J., Wąsińska K., *Inkluzywny narzędziownik stanowisk, funkcji i zawodów w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach (słownik fleksyjno-słotwórczy)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2023.
- van den Broeck E., *La nouvelle loi sur la filiation de la coparente*, JDJ - n° 345 - mai 2015.
- Coester-Waltjen D., *Die Mitmutterchaft nach südafrikanischem Recht im deutschen Geburtsregister*, IPRax, 2016, (132).
- Cresp M., *La comaternité en droit français*, « Petites Affiches » - 16 avril 2018 - n° 76.
- Granet-Lambrechts F., Hilt P., *V° Filiation. Fasc. 24 : Établissement de la filiation par la reconnaissance*, JurisClasseur Notarial Répertoire, 15 Décembre 2021.

- Hilt P., *Art. 342-9 à 342-13. Fasc. unique : Filiation. — Assistance médicale à la procréation avec tiers donneur*, JurisClasseur Civil Code, 8 Février 2023.
- Joslin C.G., *Preface to the UPA (2017)*, „Family Law Quarterly” 2018, vol. 52(3).
- Kelly F., *Multiple-Parent Families under British Columbia’s New Family Law Act: A Challenge to the Supremacy of the Nuclear Family or a Method by Which to Preserve Biological Ties and Opposite-Sex Parenting*, „UBC Law Review” 2014, vol. 47, issue 2.
- Kessler G., *Entre innovation et avant-garde, le droit de la famille ontarien préfigure-t-il la législation française de demain ?*, AJ Famille 2021.
- Kessler G., *Regards comparatistes sur la PMA « pour toutes »*, AJ Famille 2020.
- Leckey R., *One Parent, Three Parents: Judges and Ontario’s All Families Are Equal Act, 2016*, „International Journal of Law, Policy and The Family” 2019, vol. 33.
- Lemouland J.-J., *La reconnaissance conjointe : un nouveau mode énigmatique d’établissement de la filiation*, « La Semaine Juridique — Notariale et immobilière », N° 41 - 15 octobre 2021.
- Montoux D., *V° Reconnaissance d’enfant. Fasc. 10 : Assistance médicale à la procréation. — Consentement. — Établissement de la filiation*, JurisClasseur Notarial Formulaire, 27 Octobre 2021.
- Pazdan J., *Klauzula porządku publicznego w sprawach spadkowych według rozporządzenia spadkowego Unii Europejskiej z 2012 r.*, w: *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kościński, P. Podrecki, T. Targosz, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pazdan M. (red.), *System Prawa Prywatnego*, T. 20A, *Prawo prywatne międzynarodowe*, C.H. Beck, Warszawa, 2014.
- Pazdan M., *Prawo prywatne międzynarodowe*, Wolters Kluwer, Warszawa, 2017.
- Pérez Gallardo L.B., *La multiparentalidad en el derecho familiar cubano: una opción posible*, in: *Propuestas para un nuevo derecho de filiación: la multiparentalidad*, dirs. L.B. Pérez Gallardo, M. del Mar Heras Hernández, Ediciones Olejnik, Argentina, 2022.
- Pilich M., *Mater semper certa est? Kilka uwag o skutkach zagranicznego macierzyństwa zastępczego z perspektywy stosowania klauzuli porządku publicznego*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2018, vol. XVI.
- Roy A., *V° Canada. Fasc. 22 : Canada (Québec) — Droit civil. — Mariage. — Régimes matrimoniaux. — Divorce. — Union civile. — Filiation*, JurisClasseur Droit comparé, 1er Octobre 2011 (la dernière mise à jour : 1er Octobre 2011).
- Savard A.-M., La Rosa C., *Concepts, intérêts et valeurs dans l’interprétation du droit de la famille au Québec*, in: *Concepts, intérêts et valeurs dans l’interprétation du droit positif*, dir. Association Henri Capitant, Bruylant, Bruxelles, 2019.
- Sieberichs W., *Gleichgeschlechtliche Elternschaft im deutschen IPR und Personenstandsrecht am Beispiel der belgischen Mitmutterchaft*, StAZ 2015, H. 1.

- Sosson J., Cap S., Cohen L., *V° Belgique. Fasc. 20 : Mariage, divorce, filiation et autorité parentale, obligations alimentaires*, JurisClasseur Droit comparé, 12 Juin 2020.
- Sośniak M., *Klauzula porządku publicznego w prawie prywatnym międzynarodowym*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1961.
- Twardoch P., Koziół A., *10 Years of Application of the Polish Act on Private International Law of 2011*, „European Review of Private Law” 2022, vol. 30, issue 4.
- Twardoch P., *Surrogacy Agreements from the Conflict-of-Laws Perspective: Today and Tomorrow* — artykuł ukaze się w 24. numerze „Yearbook of Private International Law”.
- Wautelet P., *Bébés papiers, gestation pour autrui et co-maternité : la filiation internationale dans tous ses états*, in: *Le droit des relations familiales internationales à la croisée des chemins*, éd. L. Barnich, A. Nuyts, S. Pfeiff, P. Wautelet, Bruylant, Bruxelles, 2016.
- Zachariasiewicz M., *Klauzula porządku publicznego jako instrument ochrony materialnoprawnych interesów i wartości fori*, C.H. Beck, Warszawa, 2018.
- Zachariasiewicz M., *Objaśnienia do art. 35 rozporządzenia spadkowego*, w: *Prawo Prywatne Międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, C.H. Beck, Warszawa, 2018.